

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING RIVOJLANISHIDA O'YIN VA O'YINCHOQNING AHAMIYATI.

Urganch davlat pedagogika instituti

Pedagogika fakulteti "Maktabgacha ta'lim va tabiiy fanlar" kafedrası

o'qituvchi-stajori Yusupova Shoxida

shohidayusupova549@gmail.co

Tel raqam: +998974608022

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'yin va o'yinchoqning bola hayotida tutgan o'rni va o'yin bolalik davrida gullab-yashnaydigan va insonni butun hayoti davomida kuzatib boradigan maxsus faoliyati ekanligi haqida so'z boradi. Hozirgi kunda o'yin maktabgacha yoshdagi bolaning yetakchi faoliyati ekanligi, o'yin bolaning o'z tashabbusi va ijodiy faolligini ko'rsatadigan yagona maydon ekanligi haqida to'xtalib o'tilgan. Bola hayotida o'yinchoqning ahamiyati va o'yinchoqqa qo'yilgan talablar haqida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: O'yin, shaxs, o'yinchoq, didaktik o'yinlar, kognitiv ehtiyoj, ijtimoiy o'yin, komponent, jismoniy faollik, aqliy faollik.

Abstract: The game is a special activity that flourishes in childhood and accompanies a person throughout his life. Nowadays, it is accepted that the game is the leading activity of a preschool child. The game is the only area where a preschool child shows his initiative and creative activity.

Keywords: game, person, toy, didactic games, cognitive need, social game, component, physical activity, mental activity.

Аннотация: Игра — это особый вид деятельности, который расцветает в детстве и сопровождает человека на протяжении всей его жизни. В настоящее время принято считать, что игра является ведущей деятельностью ребенка дошкольного возраста. Игра — единственная сфера, где ребенок дошкольного возраста может проявить свою инициативу и творческую активность.

Ключевые слова: игра, человек, игрушка, дидактические игры, познавательная потребность, социальная игра, компонент, двигательная активность, умственная активность.

Kirish

Maktabgacha yoshdagi bolalar tarbiyasini o'yinchoqlar orqali tashkil etish bolalarda axloqiy, aqliy, estetik, sensor, mehnat, iqtisodiy tarbiyaning turli shakllarini rivojlantiradi. Bu esa barcha maktabgacha ta'lim tashkilotlarida O'zbekiston Respublikasining "Ilk qadam" Davlat o'quv dasturini amalda qo'llash bilan bo'g'liqdir. Maktabgacha ta'lim tashkilotida "Ilk qadam" davlat o'quv dasturiga asosan har bir bola uchun uning qobiliyati, imkoniyati, ruhiy va jismoniy holatlarini e'tiborga olgan holda zarur sharoitlarni yaratishga intilishi, har bir bola shaxsining betakrorligi va noyobligini hisobga olgan holda uning shaxsiy qiziqishlari va ehtiyojlarini qo'llab –quvvatlash, bolalarga pedagoglarning ta'lim-tarbiya jarayonida individual yondoshuvini amalga oshirish imkonini beradi.¹

O'yinchoqlar bolaning hissiy jihatdan yetuklikka olib chiqadi hamda aloqa, ijobiy xotiralar va ularning his-tuyg'ulari bilan o'zaro munosabatda bo'lish usulini ta'minlaydi. O'yinchoqlari bilan soatlab o'ynaydigan bolalar sog'lom va baxtli bolalikka ega bo'lishadi, ular kelajakka muhabbat bilan qarashadi.

Maktabgacha ta'lim tashkiloti - bu tarbiyachilar o'yinni boshlash, qo'llab-quvvatlash va rivojlantirishning muhim aktyorlari bo'lgan o'ziga xos muhit. Ilhomlantiruvchi muhit - bu bolalar uchun o'yin imkoniyatlarining asosiy taxminlaridan biri bo'lib, faqat ularning tasavvuriga ko'ra rejalashtirilgan va amalga oshiriladi. O'yin va o'rganish bir-birini mutlaqo istisno qilmaydi. Bola shaxsini rivojlantiruvchi bola o'yinlarining mohiyati ijodkorlik, moslashish, izlanish, tajriba, o'rganish, ijtimoiylashtirish, madaniyat va mahorat kabi atamalarga asoslanadi. Pedagog bu borada bolaning hamkori va yordamchisidir.

¹ Ilk qadam maktabgacha ta'lim tashkilotlari davlat o'quv dasturi.T-2022

O'yin bola hayotidagi asosiy hodisadir, ammo uning aniq ta'rifi yoki aniq tavsifi yo'q. O'yin har doim insoniyat tajribasining bir qismi bo'lgan bo'lsa-da, uning ta'rifi, sabablari, qiymati, ma'nosi, tabiati va ta'sirini aniqlashga harakat qiladigan nazariyalar bir-biridan sezilarli darajada farq qiladi va hatto bahsli. O'yin shakllari o'xshash bo'lsa-da, ularni aniqlash qiyin.

O'yin - bu bolaning ichki dunyosi bilan bog'liq bo'lgan o'z-o'zidan paydo bo'ladigan faoliyati, uning hayotini aks ettiruvchi, qoniqish olib keladigan va hozirgi ehtiyojlarini ifodalovchi. Rojers kengroq ma'noda o'yinni kognitiv ehtiyoj va ijtimoiy, moddiy va kontseptual dunyoning bir qismiga aylanish zaruratidan kelib chiqadigan tabiiy faoliyat sifatida belgilaydi².

O'yin kontekstida tarbiyachilar didaktik maqsadning asosiy ulushiga ega bo'lgan didaktik o'yinlardan foydalanadilar, ular tarbiyachining bevosita yoki bilvosita yo'l-yo'riqlari bilan boshqariladi va aks ettiriladi, individual ko'nikmalar va hamkorlik qilish, kashf qilish, sinash yoki yaratish qobiliyatini rivojlantirishga yo'naltirilgan. Didaktik o'yinlarning maqsadi - ma'lum mahoratni rivojlantirish yoki mustahkamlash. Didaktik o'yinlarning afzalliklari ularning rag'batlantiruvchi kuchini o'z ichiga oladi, chunki ular qiziqish uyg'otadi, ijodkorlik, o'z-o'zidan, hamkorlik va raqobatni uyg'otadi, bolalarni turli bilim va ko'nikmalardan foydalanishga va hayotiy tajribasiga jalb qiladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalar tarbiyasini o'yinchoqlar orqali tashkil etish bolalarda axloqiy, aqliy, estetik, sensor, mehnat, iqtisodiy tarbiyaning turli shakllarini rivojlantiradi. Bu esa barcha maktabgacha ta'lim tashkilotlarida O'zbekiston Respublikasining "Ilk qadam" Davlat o'quv dasturini amalda qo'llash bilan bo'g'liqdir. Maktabgacha ta'lim tashkilotida "Ilk qadam" davlat o'quv dasturiga asosan har bir bola uchun uning qobiliyati, imkoniyati, ruhiy va jismoniy holatlarini e'tiborga olgan holda zarur sharoitlarni yaratishga intilishi, har bir bola shaxsining betakrorligi va noyobligini hisobga olgan holda uning shaxsiy qiziqishlari va ehtiyojlarini qo'llab -quvvatlash, bolalarga

² Carl R.Rogers – Freedom to learn.

pedagoglarning ta'lim-tarbiya jarayonida individual yondoshuvini amalga oshirish imkonini beradi.³

O'yinchoqlar bolaning hissiy jihatdan yetuklikka olib chiqadi hamda aloqa, ijobiy xotiralar va ularning his-tuyg'ulari bilan o'zaro munosabatda bo'lish usulini ta'minlaydi. O'yinchoqlari bilan soatlab o'ynaydigan bolalar sog'lom va baxtli bolalikka ega bo'lishadi, ular kelajakka muhabbat bilan qarashadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning o'yinlari, albatta, o'yin asbobi hisoblangan o'yinchoqlar bilan bog'liq, chunki Rojersning fikriga ko'ra, o'yinchoqlar o'yinni rag'batlantiradi va kengaytiradi. Didaktik o'yinchoqlar va ulardan ta'lim jarayonida foydalanish o'rganish, muloqot qilish, hamkorlik qilish va bolaning individual kognitiv, affektiv va ijtimoiy rivojlanishi uchun motivatsiyani qo'llab-quvvatlaydi. O'yinchoq bir vaqtning o'zida ijtimoiy o'yin va boshqa bolalar bilan o'ynash imkoniyatidir.

Tarbiyachining o'yindagi roli. Maktabgacha ta'lim tashkilotida bolalarni o'qitish "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi asosida tashkil etiladi, bunda tarbiyachi asosiy shaxs yoki ta'lim jarayonining faollashtiruvchisi va amalga oshiruvchisi hisoblanadi. Fehessa va Pyle pedagogning o'yindagi rolining muhimligini, ayniqsa o'yin maqsadini bilishini ta'kidlaydilar. Samarali o'yinga asoslangan ta'lim haqida fikr bildiradilar.⁴

Pedagogning bolaning o'yiniga jalb qilinishi bolaning o'rganishiga yordam beradigan vositadir. Pedagog o'yin materiallarining tashkil etilishi va sifati va bolaning o'yin muhiti bilan bog'liq shart-sharoitlarni yaratishda asosiy rol o'ynaydi.

Tarbiyaching muhim rollaridan biri bu bolalarning o'ziga xos bilim va ko'nikmalarini, ularning rivojlanishiga bo'lgan ehtiyojini tushunishni rivojlantirishdir. Bolalar guruhi uchun ular uchun maqbul bo'lgan va ularning hozirgi ehtiyojlari va qiziqishlariga javob beradigan o'yinni rejalashtirish tarbiyachi uchun oson ish emas. Maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachisi bola

³ Ilk qadam maktabgacha ta'lim tashkilotlari davlat o'quv dasturi.T-2022

⁴ Reuven Feuerstein. Instrumental Enrichment: An intervention program for cognitive modifiability.

rivojlanishining ma'lum bir maqsadiga rioya qilgan holda, bolani o'yinga jalb qilish imkoniyatlarini rejalashtirishning bir qismi, o'yin uchun kerakli asosni va jalb qilingan bolaning o'ynashi uchun qulay muhitni yaratishni oldindan ko'rib chiqishi muhimdir. Muqarrar komponent o'yin uchun ma'lum chegaralarni belgilashga va tarbiyachining umidlariga xizmat qiladigan o'yinning qat'iy qoidalari bo'lishi kerak. Tarbiyachining o'yinni tayyorlashi, birinchi navbatda, o'yin bolalarning o'ziga qaratilishi kerak. O'yinni rejalashtirish, avvalambor, muhit yaratish va bolani o'ynashga undaydigan vaqt, makon va professional yordam berishni anglatadi. Bolani kuzatish va tinglash orqali tarbiyachi muhim kirish ma'lumotlariga ega bo'ladi - bolaning qiziqishlari, ularning motivatsiyasi imkoniyatlari, ehtiyojlari va maktabgacaha ta'lim tashkilotlaridan tashqaridagi tajribalarini aniqlab oladi.

O'yinni tayyorlashda strukturaning ma'lum erkinligi bolalarga quyidagilarga imkon beradi:

- O'yinning bir nechta variantlarini tanlash;
- Ushbu variantlarni muhokama qilish uchun;
- O'z fikrlaridan foydalanish;
- Jismoniy va aqliy jihatdan faol bo'lish;
- Tajriba qilish, o'rganish va tadqiq qilish.

O'yinchoq tanlash. Maktabgacha ta'lim tashkilotida o'ynayotgan bolaga yondashuvning bir qismi bolaning o'yinchoq tanlash lahzasi bo'lishi mumkin. Ko'pchilik bolalar o'yinchoqlarga qiziqish bildirishadi va yakuniy tanlovda o'yinchoqning vizual jozibadorligi (rangi, shakli, boshqa o'yinchoqqa o'xshashligi, o'yinchoqning o'ziga xosligi) boshqarildi. Bolalarning o'z tanlovlari bo'yicha sharhlari qiziqarli bo'ladi: "Men raqs va rasm mashg'ulotlariga tashrif buyuraman; biz u yerda har doim yangi narsalarni yaratamiz; men yaratish va chizishni ham yaxshi ko'raman", bu shunchaki maqsadsiz o'ynashni istagan bolalar va biror narsani yaratish yoki qayta qurish maqsadiga ergashganlar o'rtasidagi aniq farqni ko'rsatadi. Tadqiqot natijalarining tavsifi shuni ko'rsatadiki, bolalar ko'pincha o'yinchoqlarni nomlashmaydi, ularga

barmoqlari bilan ishora qilib, “menga buni bering”, “bu ...” deb aytishadi, boshqa bir kuzatishda bir qiz: “Hey, keling va bu kulgili o‘yinni ko‘ring”, deydi. Bir bola: “Bu yerga qarang! Bizda g‘alati narsa bor, keling va g‘alati narsani ko‘ring”, deydi. Bolalar o‘yinchoqlarni to‘g‘ri nomlashni xohlamaydilar va ularning hech biri o‘yinchoqning aniq nomi haqida so‘rashmaydi - ular o‘yinchoqning maqsadi haqida so‘rashadi: “Men bu nima ekanligini ko‘rmoqchiman; men bu qutini xohlayman”. O‘yinchoq tanlash jarayonida ham, o‘yin davomida ham bolalar o‘yinchoq nomiga qiziqish bildirishni xohlashmasliklari tadqiqotlar davomida ko‘rsatib borilgan.

Ko‘pchilik bolalar o‘yinchoqlarni tanlashdan oldin, avvalo, o‘yinchoqlar orasidan o‘tib, ularning har birida qisqa yoki uzoqroq bir-ikki daqiqa o‘tirib, keyin ularni tashlab, boshqalarga yaqinlashishgan. Asosan, guruh o‘z-o‘zidan darhol tanlovni, ya‘ni tanlangan o‘yinchoqqa to‘g‘ridan-to‘g‘ri yondashuvni ko‘rsatadi. Tanlovga nafaqat tanlangan bola, balki ularning atrofidagi boshqa bolalar ham ta’sir ko‘rsatadi. Shunday qilib, bir o‘yinchoqdan ikkinchisiga ko‘chib o‘tish kabi ko‘plab harakatlar sodir bo‘ladi.

O‘yinchoqning zavqi va tarbiyaching soyasi. Bola o‘yinchoqdan mamnun bo‘lib, uni boshqa narsaga aylantirishi mumkin edi. O‘yinchoqning birinchi tanlovi qutining qopqog‘ini ochgandan so‘ng o‘yinchoqning kashf etilishi bilan boshlanadi, bu bolaning yuzidagi ajablanib, hayratning ovozi ifodalari, tana harakatlari, sakrash va boshqalar bilan birga bo‘ladi. Biroq, biz yoqimsiz ajablanib, bolaning umidlarining puchga chiqarishimiz, shuningdek, shubha va tushunmovchilikni ham sezishimiz mumkin.

Fontana erta bolalik davrida his-tuyg‘ularning rolini tasdiqlaydi, bu yerda zavq o‘z-o‘zidan kerakli deb qabul qilinadi⁵. Bolalar o‘z-o‘zidan o‘zlarini ifoda etadilar; agar ular o‘yinga berilib, uni hissiy jihatdan idrok etgan bo‘lsalar, unda ularning hissiyligi nafaqat ovoz, balki tana harakatlari bilan ham ifodalanadi. Bolalar o‘zlariga kerak bo‘lganda va o‘z yutuqlari bilan maqtanishlari kerak bo‘lgan paytda tarbiyachidan yordam so‘rashga odatlanadilar. Tarbiyachi

⁵ David Fontana. “Psychology for teachers” .

maktabgacha ta'limda bolalar o'yinining asoschisi va ilhomlantiruvchisi sifatida tobora ko'proq muhokama qilinadigan mavzulardan biridir.

Yaqinda paydo bo'lgan o'yin nazariyasida pedagog va bolalarni umumiy ta'lim jarayoniga jalb qilish asosida o'yin pedagogikasiga ko'proq e'tibor beriladi. Bolalar o'yinlarida kattalar bolaning o'zini o'zi nazorat qilishni rag'batlantirish rolini o'ynaydi, bunda bolaning bosqichma-bosqich markazsizlashtirishga qaratilgan pedagogik strategiyalar muhim ahamiyat kasb etadi.

Bolalar o'yinlarida tarbiyachi munozarali vaziyatlarni hal qilish yo'llarini taklif qilishi va bolalar o'rtasidagi nizolarni hal qilishi kerak, lekin bu haqiqatan ham kerak bo'lguncha aralashmasligi kerakligini bildiradi. Agar tarbiyachi bolaning niyatlarini tushunishga yordam beradigan hodisaning o'z-o'zidan paydo bo'lishini tushunish va qadrlash imkoniyatiga ega bo'lsa, tarbiyachi o'yinni rivojlantirish va kengaytirishga yordam berishi mumkin. O'yinchoq tanlashni kuzatishda bolalarning qiziqishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadigan omillar aniqlangan va amaliyotda o'rganilgan.

O'yinchoq va do'st. Olimlar tomonidan guruhdagi boshqa bolalarni kuzatayotgan bolalarni kuzatishiga ham e'tibor qaratiladi. Bolalar nafaqat hamkorlik orqali, balki birinchi navbatda boshqalarni kuzatish va taqlid qilish orqali ham o'rganadilar. Bir bola uchun ishlaydigan harakatlar boshqa bolalar tomonidan o'zlari va boshqalar tomonidan sinab ko'riladi. Bolalarning boshqa bolalarga bo'ysunishini va ular tomonidan ixtiyoriy ravishda ta'sirlanishini turli kuzatishlar orqali o'rganganlar:

G: "Men endi bu bilan o'ynashni xohlamayman";

G2: "Men ham qilmayman";

Men buni o'rganishim kerak

O'yinchoqlarni tanlash, shuningdek, bolaning o'yin prinsipini tushunishga yordam beradi. Bolalar qanday o'yin o'ynash haqida to'g'ridan-to'g'ri ko'rsatmalar olmaganligi sababli, ba'zi bolalar shunchaki o'yinchoq

tanlamaydilar, boshqalari esa o'zlarining yo'llarini ishlab chiqadilar va shu bilan modifikatsiyalar yaratadilar.

B: "Men bu bilan o'ynashga harakat qilaman";

G: "Agar qanday qilib tushuna olsak, biz u bilan shunday o'ynaymiz".

Ushbu yondashuv bolalarning o'yinchoqlar qoidalari va chegaralari haqidagi dastlabki so'roviga mos keladi, shuning uchun buni o'qituvchi yoki otalarning yondashuvi tomonidan qabul qilingan mexanizm deb hisoblaydilar.

O'yinda sheriklik. Olib borilgan kuzatishlarga ko'ra turli yosh bolalar guruhlari shuni ko'rsatdiki, maktabgacha ta'lim tashkilotiga muntazam borish ularni ma'lum darajada ijtimoiylashuvga va guruh bo'lib o'ynashga moslashishga olib keladi. Bolalar birgalikda o'ynashga, muhokama qilishga va murosaga kelishga odatlanib oladilar. Umuman olganda, ularning boshqalar bilan o'ynashga bo'lgan ehtiyoji ustunlik qiladi. Bolaning o'yinchoq tanlashi ko'plab omillarga bog'liq. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'yinchoqning sifati, tashqi ko'rinishi va maqsadi bolalar uchun yetarlicha emas.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. "Ilk qadam " Maktabgacha ta'lim tashkilotining Davlat o'quv dasturi Toshkent – 2018.y
2. Kayumova.N.M.-"Maktabgacha pedagogika." T.: TDPU -2013 y. O'quv qo'llanma.
3. Sh. Sodiqova "Maktabgacha pedagogika" T.TDPU -2013.Darslik.
4. F.Qodirova "Bolalar nutqini rivojlantirish nazariyasi va metodikasi.T-ISTIQLOL,2006.
5. Carl R.Rogers – Freedom to learn.
6. Reuven Feuerstein. Instrumental Enrichmenr: An intervention program for cognitive modifiability.
7. David Fontana. "Psychology for teachers".